

Мирослава Гурик, Михайлина Шумка

“КАСТА ЛУЧЧИХ ЛЮДЕЙ” У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ВЧЕННІ ДМИТРА ДОНЦОВА

У статті здійснено ціннісний підхід до аналізу елітарної концепції Дмитра Донцова.

Ключові слова: провідна верства, еліта, національна еліта, національна ідея, “каста луччих людей”, вольний дух патріотизму.

Huryk M. Shumka M. “Kasta luchchych ludey” in social and philosophical doctrine of Dmytro Dontsov

The value approach to the analysis of dontsov’s elitist conception is done in this article.

Key words: leading stratum, elite, national elite, national idea, caste of the best people, strong-willed of patriotism.

Гурик М., Шумка М. “Каста луччих людей” в социально-философском учении Дмитрия Донцова

У статье проведено ценностный подход к анализу элитарной концепции Д. Донцова.

Ключевые слова: ведущее сословие, элита, национальная элита, национальная идея, “каста луччих людей”, свободный дух патриотизма.

Провідна верства – це голова нації, що дає їй силу, і тому дезорганізація провідної касты – була одвічна ціль всіх наїзників...

Д. Донцов

Цивілізаційні виклики, що ставить перед Україною глобалізований світ, передбачають здійснення глибокої модернізації всіх сфер життя українського суспільства. Визначення стратегічних цілей у здійсненні структурних реформ, чітке формулювання національних інтересів держави, значною мірою залежить від процесів формування і функціонування національної еліти. Формування української національної еліти – одна з найактуальніших проблем сучасності. Ідеологічну перебудову суспільства в Україні має провадити верства, яка поєднувала б у собі високий інтелект, моральність, патріотизм, могла бути взірцем для загалу й повести його за собою. Адже, згідно з

твердженням відомого іспанського філософа Хосе Ортеги-і-Гассета, еліта – це частина суспільства, яка готова взяти на себе історичну відповідальність за долю суспільства, і має вимірювати себе особливою мірою [11, с. 30].

Поняття “еліта” має подвійне походження – від лат. “*eliquere*” і фран. “*elite*” – ліпше, відібране, вибране, меншість суспільства, що становить достатньо самостійну, вищу, відносно привілейовану групу, наділену особливими психологічними, національними і політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні і здійсненні рішень, пов’язаних з функціями управління, розвитку науки і культури. У сучасній західній політології не існує однозначного тлумачення поняття “еліта”. Цим терміном, як правило, означаються люди, що мають найбільшу кількість певних позитивних якостей, цінностей і пріоритетів (влада, багатство, культура, професіоналізм, компетентність, сила волі тощо) і займають найбільш впливові позиції у суспільній ієрархії [13, с. 182].

Перші елітаристські ідеї були обґрунтовані у працях Конфуція, Платона, Макіавеллі, Карлейля, Ніцше. Класичні теорії еліт сформульовані на початку ХХ ст. Вільфредо Парето, Гаetano Моска, Максом Вебером, Робертом Міхельсом, Карлом Маносельмоном, Хосе Ортегою-і-Гассетом, Арнольдом Тойнбі, Райтом Міллсом та ін. До прикладу, визначення еліти за В. Парето: це люди, що отримали найвищий індекс у галузі їхньої діяльності. Г. Моска визначає еліту як найбільш активних з політичного погляду людей, зорієнтованих на владу, організовану меншість суспільства, правлячий клас. Х. Ортега-і-Гассет елітою вважає людей, що мають інтелектуальні чи моральні переваги над масою, найвище почуття відповідальності. А. Тойнбі стверджує, що еліта – це творча меншість суспільства на противагу нетворчій більшості.

Наведені думки звичайно не є першими і останніми у творенні вчення теорії еліти. Нашим завданням є проаналізувати теорію української еліти в соціально-філософському вченні Дмитра Донцова. Без належного елітарного духу нації неможливо будувати ані економіку, ані науку, ані культуру, ані медицину, все те, що так потрібне для держави. Власне такі думки витворював і видатний політичний діяч, філософ, невтомний борець за незалежність української держави – Дмитро Донцов. Протягом усього свого творчого життя Д. Донцов популяризував українську історію, культуру, літературу. Головною ідеєю у вченні філософа була ідея творення інтелектуальної частини суспільства – провідної верстви української нації, “касти луччих лю-

дей”. Теорією еліти Д. Донцов почав займатися на початку 20-х років ХХ ст. Ідея правлячої касты була не новою для мислителя. Протягом тривалого часу він детально вивчав думки попередніх мислителів з цього питання, а пізніше використав їх для своєї теорії.

Прихильники вчення Д. Донцова вважають, що він є родоначальником ідеології українського націоналізму, а критики його творчості стверджують, що певні постулати його ідеології принижують гідність окремо взятої особистості. Отож, можна прийти до думки, що як і за життя Дмитра Донцова, так і після його смерті науковцям не вдалося дійти до якогось спільного висновку щодо висвітлення діяльності українського мислителя. Творчість мислителя вивчали такі відомі публіцисти, як В. Блакитний, С. Щупак, В. Коряк, О. Хвиля, В. Тесняк, Є. Гірчак, С. Тудор та багато інших. Окреме місце серед критиків творчості Донцова посідає В. Липинський. Його відгуки щодо особи та вчення Донцова дуже негативні. Критичні зауваження щодо окремих постулатів мислителя робили такі автори, як В. Мартинець, О. Бабій, С. Ленкавський. Діаспорні критики дуже високо оцінюють творчий доробок Дмитра Донцова. Серед діаспорних дослідників варто назвати П. Мірчука, Г. Васьковича, Б. Стебельського, А. Княжинського, А. Бедрія. Сучасними дослідниками творчості українського мислителя є В. Лісовий, Ю. Вільчинський, О. Баган, Р. Безсмертний, Я. Шашкевич, М. Чугуєнко та інші. Названі автор розробили нові теоретичні напрацювання, які дозволяють досліджувати творчість Донцова.

Проблематику елітизму Дмитро Донцов розглядав у своїх працях “Модерне москвофільство”, “Націоналізм”, “З приводу одної ересі”, “Сучасне положення нації і наші завдання”, “Підстави нашої політики”, “Політика принципіальна і опортуністична”, “Дух нашої давнини”, “Орден – не партія”, “Початки “загравістів” і платформа націоналістичного руху” та інших. Питання національної еліти Донцов висвітлює у широковідомій праці “Дух нашої давнини” (1943 р.): “під “аристократією” розумію щось подібне до Ордену, окрему положенням у суспільстві й духом верству “луччих людей”, як їх звала наша старовина, верству, яка поповнялася б вихідцями з усіх станів суспільства на підставі суворого добору ліпших...” [9, с. 7]. Український мислитель вважає питання формування “касти луччих людей” провідним для будь-якої національної спільноти, а відсутність такої касты, за Донцовим, неодмінно тягне за собою “ризу віку мас”, я б сказав – віку голоти” [9, с. 7].

За змістом доктринальних пошуків його теорію еліт умовно можна розділити на три блоки: критика псевдоеліти “масового суспільства”

як радикальна негачія сучасного його суспільства, яке змушує дати обґрунтування нової еліти; визначення і характеристика статусу позитивної провідної верстви; організація національної еліти.

Елітарна концепція Д. Донцова, розроблена в руслі класичної макіавелістської теорії еліт, до якої належать концепції італійських мислителів Г. Моски та В. Парето і німецького соціолога Р. Міхельса. Ця концепція ґрунтується, перш за все, на визнанні елітарності кожного суспільства, неминучості його розподілу на панівну меншість і непанівну більшість, характеристиці необхідних якостей представників політичної еліти, аналізі механізмів утворення елітних груп та їхньої взаємодії між собою й суспільством. До прикладу, Д. Донцов зазначав, що не народні маси творять історію, а відважна, спрагнена влади ініціативна меншість, яка є рушієм “всякого майже суспільного процесу” [10, с. 290].

Д. Донцов розвинув у своєму вченні ціннісний підхід до пояснення феномену еліти, який був започаткований В. Парето. Згідно з цим підходом, походження політичної еліти пояснюється наявністю у належних до неї осіб особливих моральних, інтелектуальних, організаційських здібностей, що забезпечують їм перевагу в суспільстві над більшістю людей. З огляду на це, формування еліт не є результатом боротьби за владу, а наслідком природного відбору суспільством найкращих своїх представників. Розвиваючи ці положення, український мислитель звертається до ідеї кастового устрою суспільства, який є, на його думку, єдино можливим для нації-, і державотворення. “Каста – кожна з груп ієрархічно поділеної суспільності. Вища каста відрізняється від інших своїми привілеями й тягарями, властивими їй кастовими звичаями” [9, с. 99]. На чолі такого ієрархічного суспільства повинна стати, “...не маса (демократія), ані та чи інша кляса (“класократія”). .., лише каста “луччих людей” [9, С. 6-7]. *На першому місці поставлена “каста правителів”, це майже тотожне поняття до “провідної касты”. Друге місце займає каста вояків. Вояк – це як управитель землі. Його світогляд скеровує загальний рух держави в бік вольового начала. Третє місце відведено “касті священничій”. Ця каста встановлює моральні закони, за якими живе суспільство. Представниками цієї касты є люди, які далекі від матеріальних зваб суспільства, для них більш важливе духовне. Саме ці люди повинні бути провідниками Божественного ідеалу, утверджувати цей ідеал у суспільстві.*

Виходячи з ідеї “ієрархізованої суспільності”, Донцов виділяє панівну верству суспільства, називаючи її кастою “луччих людей”. “Ця

каста правителів повинна бути окремою громадою, забезпеченою, по-перше, з іншої глини, викута з іншого металу, ніж інертна, байдужа, хитлива маса; по-друге, мусить займати окреме становище, власне творити з себе окрему касту; по-третє, мусить ця каста виказувати зовсім окремі прикмети духу й душі, інші ідеї мусять горіти в її головах, аніж це в обмеженої, нездібної народної маси” [9, с. 131].

Розвиваючи свою концепцію, Д. Донцов наголошує на тому, що “каста правителів” не є “... щось подібне до замкнених каст Індії, ... під правлячою кастою, під аристократією розумію щось подібне до Ордену, окрему положенням у суспільстві й духом верству “луччих людей”..., яка поповнювалась б вихідцями з усіх станів суспільства на підставі суворого добору ліпших, а з другої сторони суворим перецідженням “чисткою” охороняла б свою духовну і моральну вищість і чистість, свою форму і силу...” [9, с. 125]. Ця теза, на нашу думку, в деякій мірі, перекреслює антидемократичне спрямування елітарної теорії ідеолога інтегрального націоналізму, адже дослідник визнає, що, незважаючи на свою “вищість”, правляча “каста” повинна бути відкритою для оновлення високоморальними, здібними, талановитими представниками різних суспільних верств. Ці положення концепції Д. Донцова, на жаль залишаються поза увагою сучасних дослідників, проте, вони є значною мірою актуальні, адже, як показує історичний досвід багатьох країн, замкненість політичної еліти веде до її дегенерації, а державу – до занепаду. З думкою українського дослідника перегукується твердження В. Парето про те, що рівновага в суспільстві вимагає, щоб до правлячої еліти постійно “кооптувалися особи” з елітарними якостями, але не елітарного походження, з одночасним виведенням з неї осіб з неелітарними якостями [12, с. 60].

Своєю чергою, Д. Донцов теж розумів, що якісний стан політичної еліти залежить від особливостей її формування і відтворення. Вище наведена теза мислителя свідчить про його схильність до антрепренерської системи відбору еліт, яка є однією із базових у сучасній політології. Суть цієї системи полягає в оновленні складу еліти за рахунок найбільш здатних до управління та найбільш ефективних представників різних верств суспільства, які при цьому проходять жорсткий відбір на предмет наявності необхідних для правлячої верстви якостей. Такими чеснотами Д. Донцов вважав героїзм, непотурання злу, віру у своє високе покликання, відданість справі, чесність, фанатичне служіння ідеї, відвагу, здатність “стояти і впасти при своїм ідеалі” [9, с. 111]. Ці чинники, на переконання мислителя стали основою для формування української аристократії часів Київської Русі, польсько-

литовської доби і козаччини. Своєю чергою, виродження козацької аристократії, втрата нею державності, пов’язується із прийняттям нею цінностей демократичного суспільства – культу приватного життя, матеріалізму, особистого блага, насолод. “Тому не дивно, – пише філософ, – що місце “змужиченої касти” пізніше зайняли чужинці – росіяни та більшовики. Українська інтелігенція ХХ ст. також підтримала плебейські цінності “людини – маси”, а тому й не стала новою елітою, яка б могла виконати свою місію і вивести Україну в коло великих націй” [9, с. 115]. Провина за поразки, вважав Донцов, лежить не на народові, а на провідній верстві, що виявилася “щепкою на поверхні розбурханого моря”.

Засадничими чинниками формування касти “луччих людей” Донцов вважав ірраціональні чинники: дух давнини, старі інстинкти національної вдачі, волю до панування, ірраціональні догмати віри в національну ідею, щоб “сиділи вони не в книжках і в програмах, а в крові”. Саме ці чинники мають формувати основні ідеї української еліти – ідеї мудрості, шляхетності, мужності. Донцов виокремлює три базові психологічні риси провідної верстви: “...Три прикмети володарського духу такі: по-перше, шляхетний порив формотворця, задивленого лише в одну мету, створення свого задуму, втілення його в реальну форму, поривання чуже й недоступне людині з маси, а коли й доступно, то в дуже обмеженім колі ідей і речей. Людина з маси є формотворцем, але в своїй сфері, як каменяр, що робить цеглину, теж є в своїм крузі формотворцем, але є лише звиклим виконавцем в руках майстра, що сконцептував форму храму. По-друге – прикметою володарської душі є власне мати оту концепцію свого задуму, концепцію форми, яку має втілити в речі, як казав Скворода – “плян” речі, “рисунок”, “метафізичну форму”, яка в Аристотеля завше попереджає готову річ, “форму фізичну”, ту метафізичну форму, яку знову ніколи не має людина з маси, якій недоступні зв’язок органів цілого або взаємна залежність його частин. По-третє – прикметою володарської душі – є “тверді руки”, сила, що утинає матерію й не вагається підчиняти її ворохообні тенденції своєму задумові і своєму пориванню. Тими трьома прикметами тримає володарський дух вкупі суспільність...” [9, с. 145-146].

Аналізуючи працю Донцова “Дух нашої давнини” віднаходимо співзвучність його поглядів із думками іспанського філософа Ортегі-і-Гассета, а також і Тараса Шевченка. Донцов вирізняє дві категорії людей: “козаки” і “свинопаси”, а Ортега-і-Гассет – верству провідну та “людину маси”. Еліта у розумінні Д. Донцова – фанати, аскети,

подвижники, здатні пожертвувати собою заради ідеї. Головним змістом існування еліти є її діяльність у площині соціальної практики, що спрямована на теоретичне пізнання та доцільне перетворення усєї системи суспільних відносин, реалізацію національних прагнень народу. Особливо підкреслює схожість з філософією волі твердження Д. Донцова, що активна меншість здатна перетворити світ, зробити його кращим. Вона протиставлена пасивній більшості, яку треба переконувати і вести за собою. Маса для нього – “плебс”, дослідник зверхньо ставиться до притаманних їй рис, не шкодує зневажливих епітетів, хоча використовує цей прийом для показу чеснот “героїчної людини”. З цією метою також говорить про “творче насильство”. Народ для нього – “чинник пасивний”, “активним чинником” є “ініціативна меншість”, для Д. Донцова вони є кращими завдяки їх мудрості, шляхетності, мужності, сміливості. “Правляча каста” оформляється шляхом добору найкращих членів суспільства. Аристократія за Д. Донцовим має свої прикмети, а саме – “нематеріальну силу... Дух, оживляючий суспільство, що втілюється в його провідній верстві” [9, с. 135-136]. Про дух правлячої касты Донцов говорить дуже багато: “всі суспільно-державні установи... все це без душевне тіло нації, коли не одушевлене тою нематеріальною творчою енергією, якої освідком є правляча каста. Коли оте невидиме, цей дух... відлітає від нації, тоді розкладається все видиме, всі установи, всі суспільні енергії... так само як людський труп, коли дух відлетить від нього, деякий час зберігає зовнішні форми живого організму” [9, с. 137]. Ці думки Д. співзвучні із тезою відомого філософа М. Бердяєва, який стверджував, що в світі існує певний “моральний закон”, дух якого завжди виявляється через “через якісний підбір особистостей, через обрані особистості”, які утворюють “аристократію” – духовно та фізично привілейовану групу, що має такі якості, як шляхетність, щирість, жертвовність, усвідомлення своєї гідності, вміння “служити людині і світу”.

Таким чином, перед кожним суспільством постає завдання підбору та укріплення “справжньої аристократії”, елітарної меншості, адже влада повинна належати найкращим, обраним особам, на яких покладається велика відповідальність, і які накладають на себе великі обов’язки.

Донцов зауважує, що ще “старі греки і римляни розрізняли три прикмети, що склалися на поняття “луччих людей”, грецького “кальоскагатоса”, римлянина, що був в посіданні свого віртусу” [9, с. 146]. Подібні ознаки провідної касты маємо і в “Слові про закон

і благодать” та “Слові о полку Ігоревім”: “Тут виразно вже виступають три назначені ще еллінськими філософами – прикмети володарної верстви: благородність, мужність і розум” [9, с. 147]. Донцов наводить також подібні думки Вальфредо Парето: “...для володаря потрібні – енергія, характер та інтелігенція. Інакше ще – шляхетність (царське серце), мудрість – мисль, задум творця, вміння вносити в матерію плян, симетрію, пропорцію, нарешті кріпость і мужність...” [9, с. 149]. Донцов відмічає головну рису представника “касти луччих людей”, цією рисою є велике, чисте серце: “не “гнилим серцем”, а “чистим серцем” представника касти, родженої до панування, тримаються царства й народи. А крім того, другою, теж нематеріальною силою: думкою, мудрістю” [9, с. 141].

У твердженнях українського мислителя виразно простежується суперечність між “духом” і “бездушністю” як основна суперечність у суспільстві. Таке протиріччя можна віднайти у Ортегі-і-Гассета: “...добірний чоловік – це не вередун, який вважає себе вищим від інших, а той, хто вимагає від себе більше, ніж інші... І немає сумніву, що найрадикальніший поділ, який можна провести в людстві, це поділ на два типи: ті, що багато від себе вимагають і беруть на себе все нові труднощі та обов’язки. І ті, що від себе нічого особливого не вимагають, а що для них жити, це бути... тим, чим вони вже є, без зусилля самовдосконалюватись... Це мені нагадує, що правовірний буддизм складається з двох відмінних релігій... Махаона – “велика колісниця” чи “великий шлях” і Хінаяна – “мала калісниця” чи “малий шлях”. Вирішальним є те, чи покладемо своє життя на одну колісницю чи на другу...” [11, с. 18].

Панівна верства, на думку Донцова, це сукупність людей, які об’єднані в єдине ціле. Їхніми переважаючими ознаками є – воля, незламність духу, відданість високим ідеям, лицарська натура. Тут таки знову спадають на думку подібні думки ще одного видатного поборника незалежної держави – Ніколо Макіавеллі. Макіавеллі, прагнучи вказати дорогу до організованої держави, звертається до вимріяного **“визволителя”**, який виведе країну із занедбаного стану. Основою держави, за Макіавеллі, має бути розумність і воля до влади володаря, він повинен мати **“прикмети лева і лиса: ...першого, щоби боронитися проти вовків, другого проти сітей”**. Пишучи передмову до праці Ніколо Макіавеллі “Il Principe” (“Володар”) у 1934 році Дмитро Донцов зазначив: **“Його книга втаємничує в аркани суспільного життя, навчаючи що робити, щоб не бути розтоптаним...”**. У концепії образу **“правлячою верстви” ми і бачимо саме логіко-ро-**

зумове, вольове начало як таке, що переважає у його природі. Метою існування волі є постійна самореалізація. Воля реалізується через силу. Тобто переможець має всі моральні права підкорити, нав'язати свою волю переможеному. За ці думки Д. Донцова часто нищівно піддавали критиці.

За Донцовим, українець “провідної верстви” повинен відрізнятись від інших шляхетністю, мудрістю та відвагою, героїчним войовничим духом. Оскільки філософ вірив, що тільки через боротьбу, перемогу сильний вольових, фанатичних особистостей можливий прогрес і будь-які досягнення. Воля Донцовим трактується як властивість кожної людини: “Головною її прикметою є те, що вона є ціль у собі, рух, що не залежить від об’єкта, але шукає його собі...” [10, с. 151] Якщо у Ніцше втіленням волі до влади є надлюдина, то у Донцова – це герой: “Герой або накидає свою волю окруженню, перемагає, або не приймає цього окруження, не дає йому зігнути свою не смертelnу волю, не хилиться перед ним, і не гине, але не визнає чужої волі над собою” [10, с. 156] Тут воля розуміється індивідуально, але не егоїстично, бо представник “луччих людей” – це особа, що жертвує всім в ім’я загального блага, в ім’я вищих ідей. Український мислитель віднаходить у волі вічний романтичний порив, яким пронизане буття кожної людини і людства в цілому: “Це вічне стремління, вічний невсипущий гін, що лише хвилево задовольняється, щоби знову стреміти наперед. Це стремління абстрактне, ірраціональне, щастя в собі. В нім людське щастя, і в нім, в цім переході від бажання до його задоволення, а від нього до нового бажання” [10, с. 156] Багато дослідників прийшли до думки, що воля, як відстоював Д. Донцов, є ризиком, вона прекрасна тоді, коли поєднана із розумом, здоровим глуздом. Проте, на нашу думку, ірраціоналізм, волютаризм та романтизм, які були притаманні філософії Дмитра Донцова в межах ідеології українського націоналізму органічно поєднанні та служать доброю базою для висвітлення його основних ідей.

Сучасний стан української держави ще раз підтверджує слухність думок Д. Донцова, адже причина попередніх поразок і нинішнього кризового стану нашого суспільства у хаотичному стані української еліти, відсутності лідерів і викристалізованої національної ідеї. Орієнтація політичної еліти на цінності особистого споживання, зневага до закону, народу, конституційних прав людини, загальних норм моралі, призвела до втрати моральних і ідеологічних орієнтирів українського суспільства і ставить під загрозу існування державної незалежності. З цього приводу відомий вітчизняний політолог А. Колодій зазначає,

що коли політична еліта не відстоює національних інтересів України, а переслідує виключно свої, то можна обгрунтовано вживати до неї термін “псевдоеліта”, і вона не може вважатись національною елітою. Національна еліта відповідатиме своєму високому призначенню тільки тоді, коли її діяльність забезпечуватиме успішний розвиток України як суверенної держави, збереження її національних цінностей, власної національної та соціально-культурної ідентичності.

Література:

1. Атаманюк З. М. Соціально-філософські концепції української національної еліти. – Дис. на здобуття наукового ступеня кандидат філософських наук. – Одеса, 2003. – 188 с.
2. Дичковська Г. О. Теорія еліт і сучасні проблеми державотворення // Матеріали міжнародної наукової конференції “Національна еліта та інтелектуальний потенціал України”. – Львів, 1996. – С. 15-16.
3. Кухта Б. Феномен політичного лідера. – Львів: Кальварія, 2000. – 232 с.
4. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Нью-Йорк: Булава, 1954. – 470 с.
5. Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою: статті до історії та критики української суспільно-політичної думки. – Торонто: Сучасність, 1997. – 443 с.
6. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України. – К. : Либідь, 1995. – 672 с.
7. Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті: Документи і матеріали (упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник). – К. : Сучасність, 1983. – Т. 1. – 510 с.
8. Атаманюк З. М. Концепція національної еліти в соціально-філософській думці української діаспори: Д. Донцов і В. Липинський // Перспективи. – 2000. – № 2 (10). – С. 78-84.
9. Донцов Д. Дух нашої давнини. – Дрогобич: “Відродження”, 1991. – 341 с.
10. Донцов Д. Націоналізм. – Вінниця: ДП “МКФ”, 2006.
11. Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори. – К., 1994. – 420 с.
12. Парето В. Компентиум по общей социологии / Антология мировой политической мысли. – В 5 т. – М., 1997. –Т. 2. – С. 60.
13. Ямчук П. М. Християнський консерватизм: дух, епоха, людина: Монографія. – Луцьк: ВМА “Терен”, 2005. – 320 с.

Стаття рекомендована до друку ухвалою кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету, протокол № 5 від 14.12.2010 року